

ƏDALƏT 2013-05-09

## **SƏNƏTKARIN XOŞBƏXTLİYİ**

**(Xalq yazıçısı Elçin Əfəndiyevin 70 yaşı tamam olur)**

Xalq yazıçısı Elçin Əfəndiyevin 70 yaşı tamam olur. Doğrusu bu "yetmiş söhbəti" onun həmişə cavan, heç vaxt bədii tərəvətini itirməyən yaradıcılığı ilə müqayisədə bir az qəribə görünür.

Bu gün çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatının ön sıralarında gedən, bu ədəbiyyatın əsl mənada SMFƏTİNİ təyin edən şəxsiyyətlərdən biri də Elçindir. Bu gün Elçinin adı hər bir azərbaycanlı üçün tanış və doğmadır. Son dərəcə qürur doğuran odur ki, milyonlarla oxucuların bu məhəbbət və ehtiramını illər, onilliklər də təsdiq edə bilər. Elçin keçmiş SSRİ məkanında Azərbaycanı layiqincə təmsil edən, Ümumittifaq ədəbi prosesində GÖRÜNƏN və SEÇİLƏN yazıçı-tənqidçi kimi diqqəti cəlb edirdi. Sonrakı onilliklərdə-90-cı illərdə və ikiminici illərdə də Elçin yaradıcılığına maraq və diqqət azalmadı. Səbəbi odur ki, bir yazıçı kimi Elçin üçün yaradıcılıq axtarışları heç vaxt tükənməmişdir. O, sanki ilk hekayəsinin çap olunduğu 1959-cu ilin iyun ayından bu günəcən birnəfəsə bu axtarışları davam etdirir. Təbii ki, istedadlı bir yazıçı üçün həmişə axtarışda olmaq kəşflərə və təsdiqə aparan yoldur .

Elçin və onun çoxcəhətli (janr və mövzuya) yaradıcılığı barədə söhbətə onun atası, ustad sənətkar İlyas Əfəndiyevi xatırlamaqla başlamaq istəyirik. Ata-İlyas Əfəndiyev Elçin üçün canlı klassik idi, canlı SƏS idi. Təsəvvür edin ki, bizim hamımızdan min dəfə, milyon dəfə artıq bu gün bu canlı klassiklə, bu canlı SƏSlə ünsiyyət və təmasda olmaq nə demək idi. Elçin məhz bu ədəbi ocaqda-İlyas Əfəndiyevin ailəsində həyat və sənət dərsi keçmişdir. Bu sənət dərslərini belə ümumiləşdirə bilərik: ""qılinc kimi kəskin həqiqətləri", həyatın sərt üzünü, görünməyən qatlarını qələmə almaq, təsvir olunan obrazlara yalnız yaşadığı dövrün deyil, gələcəyin prizmasından yaqaşmaq, insanın mənəvi dünyasını, hisslər, duyğular aləmini cəmiyyət hadisələri ilə üzvi şəkildə bağlamaq, hətta uzaq və yaxın keçmişin olaylarını da bu günün ictimai, siyasi, mənəvi mənzərəsi ilə bir araya gətirmək, Azərbaycan dilinin, zəngin folklorumuzun incəliklərinə üz tutmaq, həyatda baş verən ictimai, mənəvi prosesləri vaxtında duymaqq. Bütün bu sənət dərslərinə mükəmməl yiyələnən Elçin -gələcəyin böyük sənətkarı -"mən həmişə bu yaradıcılıqdan öyrənirəm" devizinə sadıq qaldı.

Lakin Elçinin bir sənətkar kimi püxtələşməsinə təkcə atasının-İlyas Əfəndiyevin sənət dərsləri ilə məhdudlaşdırmaq olmaz. Elçin dünya ədəbiyyatına çox yaxşı bələd olan, mütaliəsi geniş bir yazıçıdır. O, dünya ədəbi prosesində baş verən yenilikləri vaxtında duyur, öz yaradıcılığında da həmin yenilikləri hiss etdirir. Və ən başlıcası, o, müasir həyatın, gerçəkliyin özü ilə təmasda, ünsiyyətdədir.

Elçin Əfəndiyev hər şeydən əvvəl istedadlı bir nasirdir. Bu istedadın nişanələri onun elə ilk hekayələrində diqqəti cəlb edirdi.

1966-cı ildə Elçinin "Gənc yazıçının ilk kitabı" seriyasından "Min gecədən biri" adlı hekayələr kitabı işıq üzü gördü. Burada Elçinin yeddi hekayəsi və "Əsli və Kərəm" adlı lirik-yumoristik kiçik povesti təqdim olunmuşdu. Kitab "Nərdivanın birinci pilləsi" hekayəsi ilə açılırdı və müəyyən mənada bu hekayənin adı rəmzi mənə daşıyırdı. Kitabı oxuyub başa çatdırandan sonra doğrudan da belə bir qənaətə gəlmək olurdu ki, "Min gecədən biri" bir yazıçı kimi Elçin üçün böyük ədəbiyyat meydanında ilk nərdivandır, özü də etibarlı, ucalıq üçün, yüksəlmək üçün -sənətdə özünü təsdiq üçün ilk uçuşdur.

Elçinin mənsub olduğu ədəbi nəsil "altmışıncılar" adlanır. Nlçin də Anar, İsi Məlikzadə, Fikrət Sadıq, Yusif Səmədoğlu, Fikrət Qoca, İsa İsmayilzadə, Ələkbər Salahzadə, Vaqif Səmədoğlu, Sabir Azəri, Fərman Kərimzadə kimi bu ədəbi nəslin nümayəndəsi sayılır. "Yeni Azərbaycan nəsrini" ifadəsi daha artıq bu ədəbi nəslin (nasirlər) yaradıcılığı ilə bağlıdır. "Yeni Azərbaycan nəsrini"ni səciyyələndirən müəyyənəddici əlamətlər haqqında

ədəbi tənqid sonralar öz sözünü dedi. Ən başlıcası o idi ki, nəsrə bir çox ənənələr, stereotiplər qırılmağa başladı, mövzu-problematika və sənətkarlıq baxımından mühüm dəyişikliklər nəzərə çarpdı. "Qum dənəsində kainatı görmək"ön plana keçdi, monumental, vüsətli "müsbət" qəhrəman xeyli dərəcədə öz mövqeyini itirdi, nəsrə ədəbi qəhrəmanların bütün mürəkkəbliyi və ziddiyyətliliyi ilə təsvirinə diqqət artdı. Bunun üçün Elçinin 60-70-ci illərdə yazdığı povest və hekayələrə nəzər yetirmək kifayət idi.

Elçinin "Açıq pəncərə" povesti onun 60-cı illər yaradıcılığı üçün səciyyəvi bir əsər idi. Bu povestdə yazıçı insan mənəviyyətinə zidd olan meşşanlılığı tənqid edirdi. "SOS" povestində isə həmin mövzu davam etdirilir. "Bu dünyada qatarlar gedər", "Poçt şöbəsində xəyal", "Beş qəpiklik motosikl" hekayələrində Elçinin xoş bir romantika ilə nəfəs alan, nağıllı-sehirli bir aləmə can atan, hər cür mənəvi bəsitlikdən qurtulmaq istəyən, dünyanın rənglərini, rəng bolluğunu duyğularında yaşadan qəhrəmanlarını görürük. Vaxtilə görkəmli tənqidçi Yaşar Qarayev yazırdı: "Elçin hər cür yekrəngliyə qarşıdır. Onun ədəbi palitrasında şərti rənglərin bolluğu buradan irəli gəlir. Burada hətta hər əhval-ruhiyyənin öz rəngi var". Maraqlıdır ki, Elçinin bütün sonrakı yaradıcılığında RƏNGLƏRİN POEZİYASI öz işığıyla onun nəsrində və dramaturgiyasında öz cazibəsini əksiltmədi. Bu cəhəti biz "Baladadaşın ilk məhəbbəti", "Gümüşü, narıncı, məxməri", "On ildən sonra" kimi Azərbaycan hekayəsinin ən gözəl nümunələrində də görə bilərik. Bu hekayələrin bir çoxu həm də onunla əlamətdardır ki, Elçin nəsrə yeni ədəbi qəhrəmanlar gətirdi. Ustad tənqidçi Məmməd Arif Elçinin bir çox hekayələrini Azərbaycan nəsrinə üçün orijinal bir hadisə hesab etmişdi.

Yetmişinci illərdə Elçin bir-birinin ardınca üç gözəl povest yazdı: "Bir görüşün tarixçəsi", "Toyuğun diri qalması" və "Dolça". Bu povestlər haqqında qısaca bunu deyə bilərik ki, Elçin nəsrinin həm mövzu, həm də sənətkarlıq axtarıqlarının ən bariz xüsusiyyətləri bu povestlərdə daha aydın nəzərə çarpır. Xüsusilə ədəbi qəhrəman problemi. Bu üç povest, həmçinin "Şuşaya duman gəlib" hekayəsi 70-ci illər Azərbaycan nəsrinin əsas mövzusunu da xatırlatmağa imkan verir-bu da mənəvi saflığa çağırış mövzusu idi.

Səksəninci illəri də Elçin yaradıcılığında məhsuldar və səmərəli sayırıq. Onun bu illərdə meydana çıxan romanları-"Mahmud və Məryəm", "Ağ dəvə" və "Ölüm hökmü" bütövlükdə götürüldükdə gərgin axtarıqların, dünyanı, varlığı bədii təfəkkürdən keçirib "başqalaşdırmağın" məntiqi nəticəsi idi. "Mahmud və Məryəm" romanında başlıca xətt, İnsan və Zaman problemidir. Mahmud Məryəmin eşqilə çöllər dolanır, dağlar aşır və rastlaşdığı dəhşətli hadisələr onu həyata., insanlara daha ayıq baxmağa çağırır. Mahmudun Məryəm eşqilə kül olması adi bir məhəbbət dəlisinin faciəsi deyil, bu faciədə dövrün ağıllı insanlara divan tutması ifadə olunur. Xatırladaq ki, romanın "Əsli və Kərəm" məhəbbət dastanının süjeti əsasında qələmə alınmışdır. Elçinin başqa bir romanında-"Ağ dəvə"də İnsan və Zaman problemi nisbətən yaxın tarixi keçmişin-Böyük Vətən müharibəsi illərinin hadisə və insanları ilə əyanilmək kəsb edmir. Müəllifin 1984-1988-ci illər arasında qələmə aldığı "Ölüm hökmü" romanını onun yaradıcılığında yeni bir hadisə adlandırmaq olar. Bu romanda Elçin 30-40 illik bir zaman çərçivəsində baş verən hadisələri təsvir edir, Azərbaycanın repressiya dövrü ilə müasir dövrü arasında körpü yaradılır. Romanda Mir Cəfər Bağirov obrazı son dərəcə əhəmiyyətli bir yer tutur. Yəni epizodik surət deyil, canlı, dolğun, bütün daxili aləmi ilə gözə çarpan bir obrazdır.

1996-cı ildə Elçinin "Dəlivanadan dəli qaçıb" adlı kitabı çapdan çıxdı. Bu kitaba Kitaba Elçinin təxminən eyni mövzulu üç komediyası daxil edilmişdi: "Ah Paris! Paris!", "Mən sənənin dayınam" və "Dəlivanadan dəli qaçıb".

Elçinin dramaturgiyaya gəlişi Azərbaycan teatrının böhran, durğunluq keçirdiyi 90-cı illərin əvvəllərinə təsadüf edir. Bue lə bir dövr idi ki, artıq cəmiyyətdə çaşqınlıq, kor stixiya, başıpozuqluq, liderlər-partiya rəhbərləri arasında qarşıdurmalar göz qabağında idi. Azərbaycan teatrının simvoluna çevrilmiş Baş Teatr həmin bu çaşqınlıq dövrünü yaşadı, bir müddət təmir üzündən susdu. Teatr sussa da, dram əsərləri yazılırdı. Doxsanıncı illərdə Azərbaycan dramaturgiyası yeni bir mərhələyə hazırlıq və keçid

dövrünü yaşadı. Daha çox zamanın ruhuna köklənən dramaturgiya cəmiyyətdə, mənəvi dünyamızda, insanlararası münasibətlərdə baş verən dəyişmələri, həyatın çaxnaşmalarını, ictimai-siyasi problemləri bədii sözün obyektinə çevirdi. Yazılan, səhnəyə yol tapan bir çox pyeslərdə dövrün, zamanın əsas konfliktini, bu konfliktin yaranma səbəbləri daha çox diqqət mərkəzinə çevrildi. Zamanın başlıca impulsunu, əsas vurğusunu insan talelərində axtaran, bir çox müştəkil suallara cavab tapan əsərlər sırasında Elçinin pyesləri xüsusi yer tutur. "Ah Paris! Paris!", "Mən sənə dayınam", "Mənim sevimli dəlim", "Mənim ərim dəlidir" bunlar Elçinin bir pyes kimi doğulan, sonra səhnədə də öz ömrünü yaşayan sırf dram əsərləridir. Elçinin bu pyesləri komediyanın müasir tipinin nümunələridir. Zamanın dramatik mənzərəsi Elçinin pyeslərində daha qabarıq nəzərə çarpır, Elçin cəmiyyətdəki xaoslu durumu, hərcmərcliyi, çətinliyi, mənəvi müflisliyi ifadə etmək üçün bütün tanış tipajları "dəlillər" adı ilə bir yerdə toplayır. Yaşar Qarayevin təbirincə desək, Elçin dramaturgiyamızda ilk dəfə olaraq, xaosun, hərcmərcliyin obrazını yaradır.

Elçin ikiminici illərdə də bir nasir və dramaturq kimi axtarıqlarını davam etdirir. Onun "Qarabağ şikəstəsi", "Bayraqdar", "Sarı gəlin", "Göy üzünün ulduzlu vaxtları", "Keşeyin taleyi", "Kölgə" hekayə və povestləri, "Qatil", "Arılar arasında", "Şekspir", "Teleskop", "Cəhənnəm sakinləri", "Sənətkarın taleyi" pyesləri bu axtarıqların uğurla başa çatdığından soraq verir.

"Qarabağ şikəstəsi" və "Bayraqdar" povestləri qaçqınların həyatından söz açır. Povestlərin qəhrəmanları -Cümü və Surxay Bayraqdar vaxtilə Şuşada yaşamışlar, indi isə Buzovnada-fəhlə yataqxanasında güzəran keçirirlər. Bu yataqxanada, eləcə də Buzovnada təmiz bir Şuşa mühiti, Şuşa ab-havası hökm sürür. Buzovnada yaşayan şuşalılar burada daim "Qarabağ şikəstəsi"nin ahəngini eşidir, keçmiş günləri unutmurlar. Hər iki povestdə lirik, yumoristik çalarlar olsa da, bunlar kədərli əsərlərdir. Yazıçının tədqiqatçısı Nərgiz Paşayeva yazır: "Buradakı kədər bədii ifadəsini də biz konkret bir "izm"lə səciyyələndirməyə çətinlik çəkirik. Bu təsvirdəki impressionizmi görmək o qədər də çətin deyil. Görkəmli rus tənqidçisi Lev Anninskiyin məşhur sözləri yada düşür: "Elçin kədərli bir sehirkardır, bərq vuran, qızılı, gümüşü rənglərə üstünlük verən impressionistdir"

Elçinin ikiminici illərdə yazdığı pyeslərinin bir çoxu janr etibarilə orijinallığı ilə diqqəti cəlb edir. Belə ki, "Qatil" və "Sənətkarın taleyi" pyesləri istisna olmaqla qalan pyeslərdə həm komik, həm də tragik xətt sintez halında verilir. Yəni həmin pyeslərdə kədər içində gülüş, gülüşün içində kədər var. "Qatil" pyesi sırf psixoloji drama, "Sənətkarın taleyi" isə faciədir. Amma bu iki pyesdə də komik elementlər diqqəti cəlb edir. Bu əsərlərdə ilk dörd komediyasında qaldırdığı problemləri davam etdirən müəllif müasir cəmiyyətdə baş verən ictimai-siyasi, mənəvi prosesləri rəmzi, simvolik vasitələrlə nəzərə çarpdırır, "dünya dəlixanadır" fikrini təcəssüm etdirir. Elçinin bu pyeslərindən bir çoxu təkcə Azərbaycanda deyil, bir sıra xarici ölkələrdə, xüsusilə Türkiyə teatrlarında tamaşaya qoyulmuşdur.

Elçin Əfəndiyev həm də professional tənqidçi-ədəbiyyatşünasdır. Onun ədəbi-tənqidi yaradıcılığında problemlər çoxşaxəli və çoxcəhətlidir. Əslində, bu problemləri bir ad altında birləşdirmək olar: Böyük Ədəbiyyata Sevgi. O, klassik poeziyadan da, müasir ədəbiyyatdan da eyni məhəbbətlə yazır. Onun sevdiyi klassiklərə-Nizamiyə, Füzuliyə, Şekspire, Danteyə, Molyerə, Axundova, Mirzə Cəlilə, Sabirə, Haqverdiyevə, Cavidə, Üzeyir Hacıbəyova həsr etdiyi yazılar elmi-nəzəri səviyyəsi ilə seçilir. Elçinin Üzeyir Hacıbəyova həsr etdiyi monoqrafiyası Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının ən gözəl nümunələrindən biridir.

Elçinin çağdaş ədəbiyyatla, onun müxtəlif problemləri ilə bağlı məqalələri də ədəbi prosesdə canlanma yaratmışdır. Müasir poeziya, nəsr və ədəbi tənqidin inkişaf yollarını, güclü və zəif cəhətlərini öyrənmək istəyirsinizsə, müxtəlif illərdə qələmə alınmış "Müasir tənqidimiz: Vəziyyət və vəzifələr", "Poeziyamızın bəzi yaradıcılıq problemləri", "Hekayə

janrı: İmkanlarımız və iddiamız", "Karvan yola düzülür", "Tənqidçinin "mən"i və tənqidin problemləri", "Ədəbi proses. Olum ya ölüm""Azərbaycan ədəbi prosesində nələr baş verir" və s. məqalələrini, həmçinin onlarla portret yazılarını, resenziyalarını yada salmaq kifayətdir. Elçin SSRİ vaxtında Mərkəzi mətbuatda Azərbaycan tənqidini təmsil edən tək-tük müəlliflərdən biri idi. Onun tənqidi yazıları öz obyektivliyi, prinsipliliyi və elmi-nəzəri səviyyəsi ilə seçilirdi. Elçin indi də tənqidi fəaliyyətini davam etdirir.

Ədəbiyyatımızın görkəmli nümayəndəsi-Xalq yazıçısı Elçin Əfəndiyevi 70 yaşı münasibətilə təbrik edir, ona cansağlığı və daha parlaq əsərlər yaratmağı arzulayırıq.

**VAQIF YUSİFLİ**